

Kovács Sándor eddigi munkáiban már Kárpátalja megannyi fehér foltjáról lebentette fel a fátylat. Többek között az ő nevéhez fűződik a vereckei millenniumi emlékmű darabjainak megtalálása a hágó alatt és Tuholkán, az Európa közepeként közismertté vált obeliszkhiteles történetének a bemutatása vagy a hét országos millenniumi emlékmű összefoglaló leírása is. Most újabb nagyszabású kutatásba kezdett. Számba veszi Kárpátalja azon magyar emlékeit, amelyeket az idők során meggyaláztak, leromboltak vagy a politikai változás szellemében átalakítottak. Újabb, készülő könyvéből most elsőként az Együtt olvasóinak szemeztet.

KOVÁCS SÁNDOR

UZSOK MAGYAR EMLÉKEI

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚS EMLÉKOBELISZK

A Keleti-Beszkidék vízválasztó főgerincén, az Uzsoki-hágón (*Uzsockij pereval*, 852 m) festők ecsetjére kíváncsi, lenyűgöző szépségű környezetben állunk. Ez a történelmi Magyarország ezeréves határa. Minden magyar vándort megérint a történelem, és megindító érzések hatalmába kerül. Ma Kárpátalja és Lemberg megyék határvonala van itt. Nyugat felé a vasútvonal túloldalán, karnyújtásnyira húzódik az ukrán–lengyel határ, aminek köszönhető, hogy az ukrán határőrség a hágón állandó ügyeletet tart fenn.

A Nagy Háború idején a Kárpátok több nagy csatározást is megélt. Az első orosz betörés 1914. szeptember 24. – október 22. között, a második 1914. december 3. – 1915. február 27. között és a harmadik 1917. január 28. – április 13. között változtatta hadszíntérre a vidéket. Az Uzsoki-hágó ezekben a harcokban kulcsfontosságú szerepet játszott.

A hágón az orosz katonai parancsnokság által 1914-ben az itteni csatákban elesett katonáknak temetőt létesített. A sírok kisebb keresztjei mellett 4-5 nagyobb (3-4 m magas) pravoszláv fakeresztet állítottak. Az uzsoki csatározások elcsendesedése után a magyar hadvezetés a temetőt kellő tisztelettel gondozta, díszes kapuzatát magyar és német nyelvű felirattal látták el. Az elesettek emlékét Uzsokon egy útmenti honvédsírkerezt táblája is hirdette. Feliratát az *Ung* című lap 1915. június 13-i száma őrizte meg az utókor számára:

*Vándor, vedd süveged.
S imaszóval állj meg e helynél.
Fent a tetőn nyugszik száztiz hős dalia.
Drága a rög, melyen állsz,
Honvéd vér vette meg újra,
S jászkun anyák könnye
Szászor megfizeté.*

A Nagy Háború katonaáldozatait, függetlenül attól, hogy a front melyik oldalán harcoltak, a csatározások közötti lélegzetvételnyi szünetekben a környék falvaiban vagy a hegyek között helyezték örök nyugalomra. Aztán a front áthelyeződésével a sírokat igyekeztek méltó helyekre összegyűjteni. Az *Ung* című lap 1918. augusztus 11-i számában erről így írt:

„Hiába keressük a hadi sírokat. Egy nagyobb népfelkelőkből s hadifoglyokból álló csapat elismerésre méltó, kegyeletes munkát végzett itt. A sírokat egymáshoz közel helyezték el és nagy, szépfekvésű s jókarban tartott temetőkké egyesítették, melyek az útról nem láthatók. Csak fent a hágón, honnan már a galíciai Sianki állomást látjuk, emlékeztet egy kis művészien alkotott temető a hatalmas harcokra, melyek itt dühöngtek. Inkább emlékezés, mintsem igazi temető. Néhány sir osztrák és orosz nevekkal. Néhány ismeretlen is alussza itt a büszke magasban örök álmát. Itt nyugszik N. N. hős ..., itt egy orosz hős – egy ismeretlen generális ... stb.

Eszembe jut a hatalmas uzsoki emlékmű, melyet Lenk Walter bécsi szobrász műveinek összkiallításán több vázlatban bemutatott. Ennek az emlékműnek, – mely a nehéz kor maradandó emléke lesz, – arra kell intenie a jövő nemzedékeket, hogy ne feledkezzenek meg e nagy bánatról s azon határtalan önfeláldozásról, melyre a lélek legmélyebb mélységéig megrendült beteg emberiség képes volt.”

Sajnos a politikai változások megakadályozták a tervezett emlékmű felépítését.

A cikkben említett átemetések csupán a katonasírok egy részét érintették. Szerte a hágó környékén, a hegyek között, a völgyekben szétszórta még számtalan katonaáldozat magányos vagy tömeges sírja árválkodott. Félt volt, hogy ezek a hősök – s mivel a halott katona nem ellenség elve alapján, az oroszok is – méltatlan körülmények között, esetleg háborgatásnak kitéve nem nyugodhatnak békében. Az ilyen sírok nagy részét a két világháború között Benda Ottó ungvári ügyvéd, tartalékos tiszt kezdeményezésére összegyűjtötték és újratemették az Uzsoki-hágón létesített temetőben. Azóta

itt alusszák örök álmukat. A Prágai Magyar Hírlap 1933. július 16-i számában olvashatjuk: „*A temetőben sűrűn sorakoznak a fakesztek. Tömegsírok és egyes sírok egymás mellett. A kereszteken név és évszám. Békésen fekszenek egymás mellett elesett magyar és orosz hősök.*”

A temető sírhantjai között 1934. szeptember 29-én emlékoszlopot avattak. Az obeliszk a temetőbejárat felőli, homlokzati oldalán cseh nyelvű, a magyarországi oldalon orosz, a galíciai oldalon pedig magyar nyelvű emléktábla hirdette féltőn az elesett katonák emlékét:

*„Ezt a katonatemetőt az orosz hadvezetőség alapította 1914 őszén.
A világháború befejezése után a környéken lévő sírok
ebbe a temetőbe lettek áttelepítve.
6 orosz, 6 osztrák-magyar katonatiszt és 351
orosz és osztrák-magyar katona alussza itt örök álmát.
Emlékük őriztessék tiszteletben!”*

Hátul egy cseh nyelvű tábla Kárpátalja 1933–35 közötti kormányzójának, Antonín Rozsypalnak állított emléket. A két cseh nyelvű táblát ma már nem találjuk, a cseh éra után eltávolították, helyüket „befoltozták”.

Kárpátalja birtokba vétele után, 1939. március 18-án a hágón tartották az annyira áhított magyar-lengyel határ létrejöttének ünnepségét. A két hadsereget a testvéri találkozón magyar részről vitéz Szombathelyi Ferenc tábornok, lengyel részről Wiczorkiewicz tábornok képviselte. Egy fél év múlva a német és szovjet invázió elől menekülő lengyelek számára az Uzsoki-hágó az egyik legforgalmasabb határátkelőként szolgált.

A Hősök Emlékművét 2007-ben a *Halicka Rusz* Cserkészsövetség az orosz kormány anyagi támogatásával a kárpátaljai és lemergi megyei hatóságok közreműködésével felújította. Az obeliszk homlokzati oldalára, az egykori cseh tábla befoltozott helyét eltakarva, egy négynyelvű (ukrán, orosz, német és magyar) emléktábla került. A felújítást a hátoldalon, az egykori Rozsypal-tábla helyén egy ukrán nyelvű táblán örökítették meg. Sajnos az újrafestett betűk néhány év alatt nagyon megkoptak, így a szöveg nehezen olvasható.

2013 szeptemberében a temető nyugati részében a Magyar és Lengyel Cserkészsövetségek V. Konferenciája tiszteletére egy fekete márványtáblát helyeztek el a két nép barátságának, valamint annak emlékére, hogy 1939-ben a német és szovjet megszállás után Magyarország több mint 100000 lengyel menekültet fogadott be és adott nekik menedékhelyet. 2014. szeptember

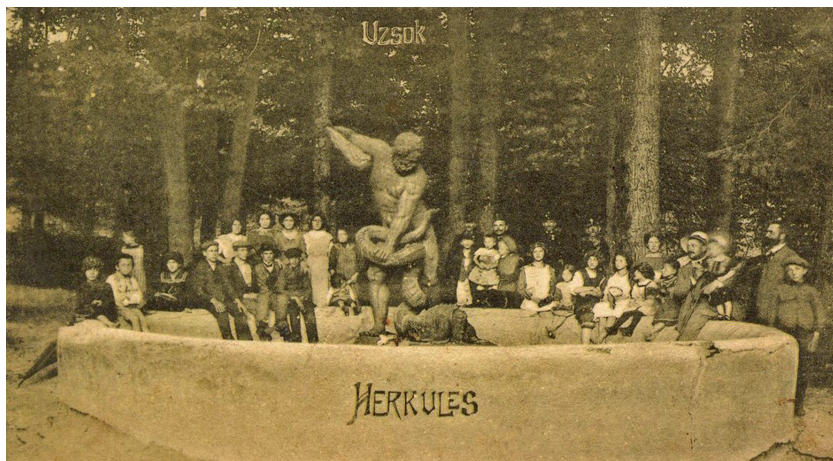
15-én, a Fájdalmas Szűzanya ünnepén a Nagy Háború 100. évfordulóján megemlékező ünnepi szentmisét tartottak itt. A szentmisét Majnek Antal, a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye püspöke celebrálta, majd Zsarkovszki Péter atya ukrán, Josef Trunk atya pedig német nyelven szólt az egybegyűltekhöz. A szentmise végén magyar és ukrán nyelvű lucernárium – az elesett hősök lelki üdvéért szóló ima – következett. Zárásként a jelenlévők elhelyezték a megemlékezés koszorúit.

2015-ben a Csehszlovák Légionárius Önkormányzat (Československá obec legionářská) cseh nyelvű emléktáblát erősített az emlékmű homlokzati oldalára, a négy nyelvű tábla alá.

Ma a közút északnyugati oldalán, a fák tisztelettudóan állnak őrt az első világháborús katonatemető felett. A fák susogása elringatja az itt nyugvó hősöket, méltósággal őrzi örök álmukat és egy-egy vihar alkalmával a fák földig hajolva, róják le kegyeletüket. A Nagy Háborúra emlékezve egész Kárpátalja legismertebb világháborús obeliskje előtt illendő minden erre járó vándornak kellő alázatossággal fejet hajtani az elesett hősök, nagyapáink, dédapáink emléke előtt!

AZ UZSOKI HERKULES-SZOBOR

Az Uzsoki-hágóról leereszkedve az első település az ukrán-ruszin Uzsok, lakossága 753 fő. Nevezetessége a falu szélén, a hegyoldalban, festői környezetben álló kis fatemplom, amely az UNESCO kulturális világörökségének a része.

A Herkules-szobor az eredeti helyén

Uzsok faluban több ásványvízforrás is fakad. A források vizének gyógyhatásáról az itt élők már a 17. században meggyőződtek. A hasznosításukra épített fürdőről egy szobor elkészítésének dátuma adhat információt. Az ungvári vár udvarán álló öntöttvas Heraklész-szoborról ugyanis hivatalosan azt tartják, hogy 1842-ben készült a turjaremetei vasgyárban. A 19. században működött vasgyár szobrász-modellőre bizonyos W. Kinne volt. *(Sajnos azt, hogy milyen keresztnévet takar a W., nem sikerült kideríteni.)* Az ő munkájának tartják ezt a nagyon szép kompozíciójú alkotást. A szobor az uzsoki fürdő legnépszerűbb forrására épült szökőkút dísze lett, a forrást pedig Herkules-forrásként tartották számon. Vagyis Uzsokon valamilyen fürdő ebben az évben már mindenképpen működött.

Van a dolognak azonban két nagyon érdekes pikantériája. Az egyik, hogy Borovszky Samunak a 19. és 20. század fordulóján megjelent vármegegye-monográfia sorozatából ismert, hogy az Uzsoktól nagyjából Turjaremetével megegyező távolságban fekvő, a Ciróka-patak völgy központjának számító Szinnához *(ma Szlovákiában Snina)* tartozó, Roll József által alapított józsefvölgyi vashámorban 1841-ben ugyanilyen Herkules-szobrot öntöttek. Egykor a nagybirtokos kastélyának parkjában a szökőkút fölött 6 ilyen vasból öntött Herkules-szobor állt. Egy még ma is a kastélypark működő szökőkútjában áll.

A Herkules-szobor az ungvári várkertben

A másik megértéséhez kalandozzunk el a mitológiába. Héraklész görög mitológiai hős volt, Zeusz földi asszonytól született fia. A hős római névváltozata pedig Herkules (*Hercules*). Herkulesnek 10 próbát (*végül 12 próbátelt teljesített*) kellett kiállnia ahhoz, hogy megszabaduljon a bűneitől, és elnyerje a halhatatlanságot. Ezek közül a második próbátétele a lernéi hüdra (*a görög mitológiában egy ősi, kilencfejú, kígyóhoz hasonló vízi szörny*) legyőzése volt. Az öntöttvas szobor az izomtól duzzadó Herkulest ábrázolja, amint dorongjával viaskodik a szörnnyel. Itt a szörnynek három feje volt, ezekből tört fel a szökőkút vize. A fürdő teljes enyészetté válása után az árválkodó szobrot 1947-ben az újonnan megalapított Kárpátaljai Helytörténeti Múzeum első igazgatója, Szova Péter áthozatta az ungvári vár külső udvarára.

Uzsok falu északkeleti szélén az itt feltörő gyógyforrások vizére létesített nagymúltú fürdőről a ma embere szinte semmit nem tud. Ezért igyekszünk egy kicsit közelebb hozni. Mivel teljes történelmi leírását nem találtuk, a korabeli sajtót fellapozva rajzoljuk meg a fürdő képét.

1880-ban a két épületből álló fürdő 13 szobával és 21 káddal rendelkezett. A hideg ásványvizet egy kazánházban melegítették fel. 1880. október 28-ára a kincstár meghirdette a „*fürdő a hozzá tartozó épületek és belhelylyel, ugyanott az italmérési jog a korcsma épületekkel 15000 forint leszállított kikiáltási becsár mellett örökáron*” való árverését. Ugyancsak az Ung című lap tudósított arról is, hogy a „*legtöbbet ígérő galíciai consortiumtól Fränkel gyógyszerész és Czigany vásárolták meg. E körülmény annál öröndetesebb, mivel az új tulajdonosok költséget és fáradságot nem kimélve, minden lehető el fognak követni arra, hogy e kies fekvésű s kitűnő gyógyhatású fürdőt, mely eddigelé is látogatott volt, csinossá és kényelmessé tegyék; és a viszonyokat tekintve azt hisszük, hogy a befektetés jövedelmező is lesz.*”

Igazi változást a fürdő életében azonban az 1890-es évek hoztak, amikor dr. Tihanyi Sámuel Debrecen városi tisztii főorvosa vásárolta meg. Az 1893-ban a fürdőt felújították, modernizálták és ezzel korának egyik legnépszerűbb üdülőjeként tartották számon. Belügyminiszteri engedéllyel ettől kezdve gyógyfürdői minősítést kapott. Az Ung című lap 1893. évi 33. számának mellékletében szépen ecsetelte a változást: „*Sétáján először is a »Herkules« szobor alakja tűnik fel, mely évtizedeken át elhanyagolt állapotban állott. Szomorúan, lehorgasztott fővel, fáradt kézzel tartva bunkóját, szégyenkezve látszott szemét lesütni a szemlélő szánakozó tekintete alatt. Körülte száraz gödör ásított, s ásítani hallani véltük a fákat is az örökös unalom és egyformaság hatása alatt.*

UZSOK

vasas gyógyfürdő és klimatikus gyógyhely.
(563 méter a tenger színe fölött.)

Vasas ásványviz, meleg fürdők, massage, svéd gyógytorna.
Czél szerűen berendezett **hidegvíz-gyógyintézet.**

Uzsok magas fekvése, por- és szélmentessége, egészséges üde levegője, fenyves erdei — **massage, gyógytorna, tej-savókura, hidegvízgyógyintézete** s vasas ásványvizeinek gyógyhatásain kívül — nagy klimatikus jelentőséget biztosítanak e gyógyfürdőnek.

Gyógyjavالاتainak köre — a gyógytényezők nagy számát és értékét tekintve — igen kiterjedt, **vérszükség és sápadtság, általános testi gyengeség, a légző- és emésztő-szervek hurutos bántalmái, hólyaghurut és női bajok** azok a betegségek, melyek ellen főleg ajánlható.

60 ujonan és comforttal (ágyneművel is) berendezett szoba (60 krtól 1 ftt 20 krig).

Két jó vendég. Étkezhetni mérsékelt áron étlap szerint vagy hetenkénti teljes ételmezés ára: I. osztály **10 ftt 50 kr.**, II. osztály **8 ftt 40 kr.**

Vasuti állomás Nagy-Bereznán, hol mérsékelt áru bérkocsik s az uzsoki fürdőgazgatóság hintái (2 ftt személyenként) állanak a fürdőbe utazók rendelkezésére.

Posta és távirda helyben.

Fürdőtulajdonos Dr. Tihanyi Sámuel, Debreczen tb. tisztí főorvosa,
ki a fürdőt házilag kezelte.

Uzsoki fürdőreklám az Ung című lapban 1894-ben

Most, vígan locsog a vizsugár a háromfejú kigyó tátott szájából s szökken fel a hatalmas alakra, melynek izmai ifjult erőből, bátorságtól látszanak duzzadni, s mintha fejét magasabbra emelné diadalmas arczkifejezéssel.”

A lap egy másik számában az újjáélesztett fürdő belső felszereltségéről is elismeréssel írt:

„A fürdő a szó szoros értelmében komforttal van berendezve. A szép, tiszta és száraz szobák díszes vasbutorral, szőnyeg, függöny és ágyneművel vannak berendezve. A pontos kiszolgálást szobaasszony, szobalány és szolga közvetítik. Jó étkezéstről keresztény és zsidó vendéglőkben van gondoskodva. Az új fürdőház porcellánkádadakkal és a helyiségek mindenütt villanycsengetyűvel és új clostettekkel vannak ellátva. Apró kavicscsal szépen beszórt és gondosan ápolat s izlésesen újjáalakított sétányok, társalgóterem, kávéház, jó zene és, amit legelső helyre kellett volna tennem, állandó ügyes fürdő orvos s jól berendezett gyógyszerár állanak a fürdővendégek rendelkezésére.

A fürdő modernül befoglalt forrásokból fakadó vasas vizeinek gyógyhatásáról mint laikus csak annyit mondhatok, hogy valóban csodával határosak azon eredmények, amelyeket itt észlelni lehet.

Vannak vendégek, a kik sápadtan és kiaszottan jöttek ide, akik annyira el voltak gyengülve, hogy idejövetelükkor úgy kellett őket a szekérről leemelni és már néhány nap múlva a visszatért egészség minden jelével és új életkedvvel látjuk járni-kelni.

Uzsok hidegvízgyógyintézete kiállja a versenyt akármely hasonnemű intézettel, és massage, valamint Kneipp-kurára is be van rendezve.”

Az Ung 1896/25. számában megtaláljuk a szakszerű leírást is: „Mélyen fekvő patak partján fakadnak a források, melyek mellett van a régi és új fürdőház (ebben 20 cement-, abban 8 czinkkád). A lakóépületek a magasabb dombon a parkban szétszórva leüsznek (5 épületben – Doktor-lak, Szerelmes-lak, Herkules-lak, Bercsényi-ház, Korona 60 szoba) legmagasabban pedig a czélszerűen berendezett és minden kellékekkel ellátott hidegvíz-gyógyintézet és vele összeköttetésben nagy tágas teremben a gyógygymnastika. Uzsoknak hat ásványos víz forrása van: Herkules-, Bercsényi-, Béla-, László-, Novák- és Anna-forrás, ezek közül hármat ivásra, hármat a fürdőkhoz használnak. Magas fekvése, hegyi jó levegője, hidegvízintézete vasas savanyuvíz-forrása nagyon sok indicciónak felelnek meg. Anaemia, általános gyöngeség, idegbántalmak, hurutos állapotok, női bajok ellen szokták leginkább használnak.

Bernát József analizyise szerint egy literben:”

Herkules-, Bercsényi-, Béla-, László- forrásokban				
Natrium chlorid	0·01049	0·01224	0·01924	0·04078 gr.
Natrium bicarbonat	0·05040	0·04815	0·11021	0·16523 „
Lithium „	0·01508	0·03025	0·01508	0·01508 „
Mész „	0·17273	0·24463	0·34524	0·13613 „
Magnesium „	0·03482	0·05756	0·06859	0·16123 „
Vas „	0·04432	0·03116	0·02743	0·02231 „
Alumin hydroxyd	0·00049	0·00049	0·00048	0·00998 „
Hydrogen silicat	0·00049	0·00049	0·00096	0·02994 „
Összesen	0·32872	0·42497	0·58734	1·58078 gr
Szabad szénsav	0·36409	0·22266	0·23020	0·11300 „
Hőmérséklet	9·5° C.	11·5° C.	11·5° C.	10·5° C.

Uzsoki források összetétele

Ez volt a fürdő virágkora. A három teraszra épült üdülő közepén csermely csörgedezett. A legalsó terasz volt a sétahely, körülbelül 50 fával övezve. A bejáratnál egy fakupola alatt volt a László-forrás, melynek kellemes, könnyed vastartalmú savanyúvizét sokan kedvelték. Ezt a teraszt díszítette egy Merkur ülőszobor. Itt a másodosztályú vendégeket szállásolták el.

A második teraszon, a liget közepén egy szökőkút díszeként állt Herkules szobra. A szökőkút betonmedencéjében aranyhalak úszkáltak. Ezen a teraszon helyezték el az elsőosztályú vendégeket. Az itt fakadó, erős vastartalmú Herkules-forrás vizét csöveken keresztül egy tartályba vezették, amelyből aztán megtöltötték a kádakat.

A harmadik teraszon állt a dr. Novák Endre, az ungvári közkórház igazgató-főorvosa kezdeményezésére épített hidegvízű gyógyintézet, melyben szakszerű gyógytornát és gyógy masszázst is igénybe lehetett venni. Ugyanitt volt a vendéglő és az interveniens épület (*ideiglenes szállóhely, időnként ebben töltötte az éjszakát az erdész vagy a szolgabíró*).

Dr. Tihanyi Sámuel halála után a fürdő örökösének birtokába került. Az Ung 1899. évi 9-ik számának mellékletében az újságíró tudni vélte, hogy a forrásokat dr. Tihanyi gyermekeiről nevezték el. (*Tihanyi gyermekei Béla, Anna, László, Mária, Etelka és Anna névre lettek keresztezve.*) A cikk név szerint említi az Etelka-, László-, Marcsa-forrásokat. A szakszerű leírásban nem található sem Etelka-, sem Marcsa-forrás. Mivel Tihanyinak ilyen nevű gyermekei voltak, elképzelhető, hogy később ezt a két forrást átnevezték. A hidegvizes gyógyintézet melletti forrás a neves ungvári doktor, Novák Endre nevét, a másik, a Bercsényi-lak melletti pedig Ung vármegye örökös főispánja, Bercsényi nevét kapta.

1899-ben arról írtak, hogy Uzsokra nyaranta 300–350 fürdővendég látogatott el. A fürdővendégek szórakoztatására tekepályát, croquet pályát létesítettek, táncmulatságokat is szerveztek, melyeken Ungvarról fogadott cigányzenekar húzta a talpalávalót.

Sajnos azonban 1901. június 4-én, ahogyan az Ung 1901/25. száma tudósított „[...] a társadalom szegényebb sorsú osztályának és a galicziai határszéli lengyel közönség igen nagy részének általánosan elismert kedvező klímájú es gyógyhatású vastartalmu forrásaival valóban kedves üdülő helye folyó hó 4-én este gonosz kezek gyújtása folytán a tűz áldozata lett. A tűz esteli 9 és 10 óra között ütött ki s az óriási szélben rohamosan terjedve lángba borította a cou szalont, a meleg gyógyfürdőt, az irodahelyiséget, a Herculeslakot, a zenészlakot és kuglizót, melyek földszinéig elpusztultak. Hogy a fürdőtelepen levő Bercsényi-lak, hideggyógyfürdő és a »Korona«

épület megmentetett, annak köszönhető, hogy a lakosság a legnagyobb erőmegfeszítéssel működött a további veszély meggátlására.

[...] A tűz oka kétségtelen gyújtogatás, melyet részint a bosszú, részint a nyereszkesedési vágy vezetett. A csendőrség és a hatóság minden lehetőt elkövet a megátalkodott gonoszlelkű tettesek kinyomozására. E tüzeset is szomorú intő példa az illetékes járási hatóságnak arra nézve, hogy Uzsok és a határszéli községbe engedély nélkül betolakodó s titkon tartózkodó vagyonatlan, s a felvidéki nép tudatlanságát s ügyügségét kihasználó komoly foglalkozás nélküli léha egyéneket a törvény teljes szigorával üldözze és távolítsa el.”

A tettesek elfogásáról nem találtunk információt. Talán ezzel is magyarázható, hogy később is történtek hasonló esetek. Az Ung 1907/44. számában olvashatunk a fürdő hanyatlásáról: „Az uzsoki fürdő a többször ért tüzeset következtében annyira tönkre ment, hogy fürdő-közönséget egyáltalán nem fogadhat és nem láthat el; csak néhány régi rozoga épület és a »fürdő« névvel járó drága megélhetési viszonyok maradtak meg a község és környékbeli lakóinak boldogulására. Dr. Tihanyi Sámuel több évi gondolkodás után eladta a pusztulásnak indult fürdőt.”

Sajnos később sem szívderítőbb a fürdő állapota. Siegmeth Károly az Ung 1911/41. számában így vélekedett: „Ung megye második, a galíciai határnál fekvő fürdőhelye, Uzsok nem jöhet itt számításba, mivel igen távol esik és a viszonyok túlságosan primitívek. Ezt a fürdőt leginkább galíciaiak keresik fel.”

Az Ung 1912/31. száma pedig így vélekedett: „Frappáns példa erre a vasas fürdőjéről egykor nagy hírnévnek örvendő uzsoki fürdő, melynél elhanyagoltabb telep alig van az országban, pedig fekvése, gyógyító vize, tiszta levegője olyan kincs, mely egy kis befektetéssel busásan kamatozna.”

Sajnos a fürdő átfogó felújítására nem került sor. Az üdülő megmaradt infrastruktúrája az első világháború csatározásainak esett áldozatul. Az Ung című lap 1915. július 4-i számában így írt erről: „Uzsok szenvedte meg legjobban az oroszok garázdálkodását. Egész utcarészletek eltűntek, sok ház tetejét fölégették. A fürdőt is kivetkőztették formájából. A vendéglőt felgyújtották, ablakait, ajtait elhordták, a park fáit kivágták.”

Az 1918. augusztus 11-i lapszámban pedig így festette le: „Csupán Uzsok-fürdő, – melyet a hágóhoz való felmenetelem előtt bejártam, – van csaknem teljesen elpusztítva. A szép erdei park, egyes hatalmas fák kivételével, a tél dühének s az oroszok katonai barbárságának esett áldozatul. A nagy szálloda felégetve, a kis fürdőépületek romokban, a dús vasas forrás betemetve és bepiszkítva. Csak egy nagy vasból öntött Herkules uralkodik magányos szépségében a szomorú romok felett.”

Tehát a háború után a lepusztult állapotba került, gazdátlaná vált (*a Nagy Háború idején egy galíciai állatorvosé volt, aki a világegés idején nyomtalanul eltűnt*), egykor szebb napokat látott üdülő parkjában Herkules daliás alakja még reménykedett a feltámadásban. Sajnos hiába. A második világháború után az utolsó maradványait is az enyészet kerítette hatalmába. Az uzsoki üdülő emlékét egyetlen mementóként az ungvári várkertben, az árnyas fák alatt, a kapuval szemközt már csak a Herkules-szobor őrzi.

A Herkules-szobor akár jelképe is lehet mindannak a kálváriának, amin Kárpátalja magyarsága és a történelméhez, kultúrájához kapcsolódó emlékek átéltek az utóbbi bő évszázad során.

Ma Uzsokon egy modern üdülőkomplexum, az Uzsanszki Kupeli igyekszik hasznosítani a források vizét. Az egykori fürdő helyét az újtól kissé északkeletebbre, a hágóra vezető út bal oldalán kell keresnünk, ahol az egykori csermely csordogáló vize átfolyik a közút hídja alatt.

KORONÁZÁSI EMLÉKOSZLOP UZSOKON

Talán alig akad ember, aki tudná, hogy az utolsó királykoronázás első évfordulójára 1917. december 30-án Uzsokon emlékoszlopot állítottak. Erről az Ung 1917. január 6-i számában így számolt be:

„Szép katonai ünnepségben volt része az uzsoki közönségnek dec. hó 30-án.

A katonasírok rendezésére kirendelt katonák Grisháber István alezredes rendelkezése folytán és Szeidel József hadnagy, parancsnok vezetésével az uzsoki fürdőkertben a Bercsényi-szálló előtti parkban, az állami utról is pompásan látható helyen két nap alatt felépítettek egy két négyzet méter alapterületű három méter magas, kő- és cementből szépen kidolgozott emlékoszlopot, melynek tetejében művészileg készült magyar korona díszlik nemzeti színű lobogó alatt.

Az emlékoszlop közepében nemzeti színű szalaggal szegélyezett, zöld fenyőgályából készült koszorúval övezett kőtáblában vésett aranyozott betűkkel a következő felirat van:

*Felséges IV. Károly
Apostoli magyar király
1916. évi december hó 30-án
történt megkoronáztatása emlékére.*

Jobboldalon: Császári és királyi katonai sírokat rendező felügyelőség, Grisháber István alezredes. Baloldalon: Szeidel József hadnagy, parancsnok. Az emlékoszlop alján: Merberger Albert műépítész és Freind Konrád neve szerepel.

Az emlékoszlop körül tizenhat három-négy méter magas fenyőfácska van ültetve; a felírással ellátott emléktábla két szélén két óriási srapner-hüvelyben szintén egy-egy fenyőfácska diszeleg.

Amint az emlékoszlop dec. 29-én elkészült, nemzeti színű szalagokkal szegélyezett vászonleppellel betakarva várta a dec. 30-án végbemenendő leplező ünnepséget, a mely következőleg folyt le:

Féltizenegy órakor az itteni kirendeltség katonái zöldfenyő-gallyal diszitett főveggel Szeidel József parancsnokló hadnagy vezényletével az emlékoszlop előtt sorakozva elénekelték a Himnusz. A lelkes ének után Szeidel József hadnagy az emlékoszlop talapzatán állva, szép, lendületes beszédében vázolta a nap jelentőségét. Midőn a szónoki hévvel előadott beszédét: »Éljen a magyar király és királyné«! lelkes felkiáltással bevégezte, a katonák sortüzele, a király és királyné éltetése közben az emlékoszlop leple lehullott. A katonaság és a jelenlévő közönség Freind Konrád tizedes, karmester ügyes vezetésével rázendített a Szózatra és a Wacht am Rein magyar szövegére. Evvel a megható és lelkes ünnepség véget ért.

Az ünnepség rendezése körül nagy érdeme van Szeidel József hadnagy parancsnoknak, Merberger Albert műépítész, kirendeltségi számvevőnek és Freind Konrád tizedesnek.”

Sajnos a fürdő teljes pusztulásával ez az emlék sem maradt fenn, további sorsáról nincs információnk.

AZ UZSOKI ORSZÁGZÁSZLÓ

Az országzászló-állítás mozgalma a kis magyar világ idején Kárpátalját is elérte. Nagy Zsolt budapesti helytörténész komoly magánkutatásokat és helyszínbjárásokat végzett az országzászlós emlékművek kapcsán. Munkáját nagyra tartjuk. Kutatásai szerint annak idején Kárpátalja 59 településén emeltek Országzászlós emlékművet. Nos, az általunk végzett kutatások ettől eltérő számot mutatnak.

Az egyik első Országzászlót 1939. augusztus 13-án Uzsokon állították. Az avatási ünnepségről a Magyar Távirati Iroda így számolt be: „*Megható hazafias ünnepségek keretében avatták fel vasárnap Uzsok határában az*

*Opolonek hegyvonulat Pohár bércének tövében Uzsok országzászlóját, amelyet a budapesti Máv. északi főműhely ajándékozott a községnek. A többméter magas országzászlótartó-alapzat homlokzatán középén fehér márványtáblán Nagymagyarország képe látható, ezzel a magyar és magyar-orosz nyelvű felirással: **Ezért küzdünk.** Egy másik márványtáblán szintén magyar és magyar-orosz nyelven a következő jelmondat olvasható. **A magyar-ruszin testvériség jele. – Összetartásban a nemzet ereje.***

A felavatási ünnepségen megjelent József királyi herceg, báró Perényi Zsigmond kormányzói biztos valamint Rátvay Imre nyug. tábornok, Drehr Endre alezredes, szárnysegéd, Siménfalvy Árpád, Ung-megye főispánja, dr. Marina Gyula és Demkó Mihály miniszteri tanácsosok, Bródy Ernő országgyűlési képviselő, Kaminszky József felsőházi tag és még több magyar és magyar-orosz előkelőség.

József királyi herceget az emlékműnél diadalkapu várta. Kohutics Tódor görögkatolikus kanonok köszöntötte, majd két magyar-orosz kisgyermek virágcsokrot nyújtott át József királyi hercegnek. Az emlékmű talapzatánál a magyar-orosz Orel egyesület egyenruhás tagjai sorakoztak fel.

A kivonult ruszin iskolásgyermekek elénekelték a magyar Himnusz. Utána Kohutics Tódor görög katolikus kanonok megáldotta az emlékművet rövid beszéd kíséretében. Hangoztatta, hogy a vasutasok által a történelmi magyar határközségben felállított emlékmű jelképe a magyar-ruszin testvériségnek, de egyúttal figyelmeztetés a még mindig elnyomatás alatt élő magyar testvéreinknek, hogy jöjjenek ők is vissza minél előbb, mert örömmel, szeretettel várják őket.

Ezután Nánásy László a Máv főműhely nevében átadta az emlékművet. A község nevében Kovács Jenő jegyző mondott rövid beszédet.

Utána vitéz Rátvay Imre nyug. tábornok az ereklYES országzászló bizottság nevében felkérte József főherceget, hogy avassa fel az országzászlót.

Lengyel-magyar baráti találkozó az Uzsoki-hágón, 1939. 03. 18.

Miközben a ruszin iskolásgyermekek énekkara elénekelte a magyar Hiszekegyet, az árboc csúcsára felhúzták a magyar nemzeti színű lobogót.

Ezután József királyi herceg, tábornagy mondott beszédet, Kiemelte, hogy Uzsok 25 év óta a legszentebb magyar fogalmak egyike. Nemcsak azért, mert Uzsok ezeréves történelmi határainknak egyik részecskéje, hanem azért is, mert sokezer hős bajtársa alussza itt örök álmát. Emlékeztetett ezután 1914. október 3-ikára, amikor ezen a helyen sikerült visszaverni a hatalmas erővel előretörő orosz csapatot. Ezután az országzászló jelentőségéről szólt. Ez az országzászló – mondotta – itt a határokon azt is jelképezi, hogy Uzsok és környékének hűséges népe megszabadult a rabigától, mert hű volt s ezért megérdemli a boldog és virágzó jövőt. Az árbocon a zászló azonban itt is fél árbocon fog csupán lengeni, amíg az Úristen a még most is elnyomott testvéreinkről le nem veszi sujtó kezét.

A tábornagy ezután ruszin nyelven mondott rövid beszédet, amelyet szintén nagy tapsal és éljenzéssel kísért az egybegyűlt uzsoki és környékbeli ruszinság.

Ezután Kuzolics Iván, az uzsoki harcokban résztvevő egyik frontharcos magyar-orosz paraszt mondott rövid beszédet, amelyen köszöntötte volt parancsnokát, József királyi herceg tábornagyot. A beszéd elhangzása után sorban elhelyezték az emlékmű talapzatán a koszorúkat.

Az ünnepség végeztével az emlékmű mellett az uzsoki frontharcosok tisztelegtek József királyi herceg előtt, majd az egyenruhás Orel-íjűségi szervezet tagjai díszes fokost ajándékoztak a királyi hercegnek. Ezután ruszin leánykák szép ruszinmintás kézimunkapárnát nyújtottak át a királyi hercegnek, majd egy egyszerű uzsoki magyar-orosz parasztember kékipiros szalaggal díszített báránycsontot vezetett József királyi herceg tábornagy elé, amellyel a királyi herceget megajándékozta. A tábornagy az ünnepség végeztével délután 3 órakor a kíséretében lévő előkelőségekkel Uzsok községből gépkocsin a körülbelül tíz kilométerre fekvő Uzsoki hágóra ment, ahol tiszteltette a világháború hősi halottjainak temetőjében. Ezután a kíséretében levő személyiségekkel ebéden vett részt az uzsoki sportszállóban, a késő délutáni órákban pedig megtekintette a világháborús hadszíntereket és az esti órákban különvonaton visszaindult Budapestre.”

Az Uzsok–Hajasdi völgy középpontjában állított országzászlót sajnos a szovjetrendszer idején lerombolták.

(A képek a szerző gyűjteményéből származnak.)